

доцентровий роман). Саме це і визначає особливе місце романів Івана Багряного в українській прозі доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багряний І. Сад Гетсиманський. Харків. Фоліо, 2016. 572 с.
2. Багряний І. Людина біжить над прірвою. Іван Багряний. Вибрані твори: у двох томах. Т.2. Київ: Юніверс, 2006. 704 с
3. Дем'яненко Д., Йолкіна Л. Специфіка моделювання мотиву втечі в романі Івана Багряного «Людина біжить над прірвою». Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). 2016. №2. С. 106-109.
4. Луцій С. Романи Івана Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський»: за архівними матеріалами Юрія Лавріненка. Слово і час. 2006. №10. С. 21-31.
5. Сподарець М. Я визначив собі шлях українського письменника. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2006. Вип. 48. №742. С. 3-13.
6. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 516 с.
7. Шевченко О. Іван Багряний. Сильветка в мініатюрі. Київ: Смолоскип, 2013. Т. 1. 635 с.

Зеленська Інна

Науковий керівник – викл. Любінецька Марія

ЖАНРОВИЙ СИНТЕЗ У ТВОРЧОСТІ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА

Вступ. Сучасна українська література все частіше виходить за рамки традиційних жанрів, створюючи, таким чином, гібридні форми, які поєднують у собі елементи трилера, детективу, фентезі, соціальної прози, магічного реалізму і наукової фантастики. На нашу думку, така тенденція є ремінісценцією змін в культурних запитах читачів та впливу новітніх технологій на особливості сприйняття тексту. У свою чергу, синтез жанрів дозволяє письменникам не обмежуватися загально прийнятими структурними рамками, створюючи багатосаровий текст, який інтригує читача на різних рівнях. На сьогоднішній день літературний доробок Ілларіона Павлюка займає ключове місце в українському постмодернізмі. У творах письменник поєднує жанри трилеру, містики, детективу, виходячи за межі класичного письма. Також він демонструє особливості світу, що його оточує, крізь призму незвичайної особистості.

Підкреслюємо, що романи Ілларіона Павлюка були об'єктом наукового пошуку сучасних науковців. Зокрема, О. Гонюк висвітлює жанрово-стильові особливості твору «Білий попіль», А. Кокотюха проаналізував теоретичні аспекти жанру нуару в українській літературі, Ю. Фернос окреслив стилістичні особливості роману «Я бачу, вас цікавить п'ятьма». Однак, проблема синтезу жанрів у творчості письменника є актуальною в українському літературознавстві на сучасному етапі залишається малодослідженою і потребує всебічного наукового аналізу.

Мета статті – окреслити жанрову специфіку роману Ілларіона Павлюка «Білий попіль».

Виклад основного матеріалу. Творчість Ілларіона Павлюка є яскравим явищем сучасної української літератури, оскільки вона демонструє вдале поєднання різних жанрових форм, стильових прийомів і тематичних пластів. Саме жанровий синтез став однією з ключових особливостей його письма, завдяки чому твори автора набувають багатшаровості, психологічної глибини та особливої художньої напруги. Сам письменник підкреслював, що жанр для нього є інструментом, а не обмеженням.

У романах автора органічно поєднуються елементи детективу, психологічного трилера, містики, філософської прози та соціальної драми. Наприклад, роман «Білий попіл» поєднує ознаки класичного детективу з нуарною атмосферою та містичними мотивами. Сюжет твору вибудовується навколо розслідування злочину, проте за межами детективної інтриги автор порушує питання людської природи, страху, вини та морального вибору.

Особливо виразним жанровий синтез постає у романі «Я бачу, вас цікавить п'ятьма», де детективна лінія тісно переплітається з психологічним романом і елементами горору. Автор майстерно створює атмосферу напруження та невизначеності, використовуючи містичні образи, символіку темряви й внутрішні конфлікти персонажів. У цьому творі жанрова багатплановість слугує не лише засобом захоплення читача, а й способом глибшого осмислення проблем людської свідомості, травми та межі між реальністю і страхом.

Ще однією важливою рисою творчості є синтез пригодницької та науково-фантастичної прози, що яскраво простежується у романі «Танець недоумка». Тут автор поєднує космічну фантастику з філософськими роздумами про сенс існування, свободу волі, самотність людини у Всесвіті та моральну відповідальність. Такий підхід розширює межі жанру і дозволяє розглядати твір не лише як фантастичний роман, а і як інтелектуальну прозу.

Як зазначає Ілларіон Павлюк, «Білий попіл» – це «трилер за класичною побудовою та несподіваною розв'язкою. По всій книжці розкидані непомітні підказки...» [3]. На основі коментаря автора, визначаємо головні ознаки трилера, ретродетектива та стилю нуар у зазначеному творі.

Оскільки жанр трилеру не має чітких меж, до них часто відносять прозу детективно-пригодницького характеру, де почасти увага акцентується на процесі підготування до якогось злочину або на вже скоєному вбивстві [4].

У творі «Білий попіл», у першу чергу, спостерігаємо наявність економної зав'язки. Читач одразу потрапляє в глибини сюжету, відчуває, як він опиняється в самому центрі подій, але зовсім не розуміє, що відбувається. Уже з самого початку читач охоплює швидка змінна подієвого тла: Тарас Білий має зустрітися з людьми, що грають у карти, де він планує використати шахрайські прийоми для виграшу коштовного кольє, яке належить графині. Він зазнає поразки, провокує бійку, потрапляє у складну ситуацію з заручниками, але врешті-решт вдається до втечі. Як бачимо, Павлюк у цьому випадку створює характерний для трилерів

заплутаний сюжет, який наповнюється напругою та інтригою. Загалом, економна зав'язка подається у тексті так:

мандрівка каретою: «Екіпаж сильно трусило на брудній бруківці, що вилася поміж борделями з усталеною репутацією та вкрай підозрілими шинками й заїжджими дворами» [2, с.8];

гра в карти та обман: «У його руці опинилися мої карти. Перебравши колоду, він поклав на стіл ту саму карту, якою мені свого часу вдалося приголомшити пристава фокусом: у верхній частині був валет, а в нижній – король» [2, с. 17];

бійка: «...щойно він, відірвавши від стільця своє широке тіло, нахилився вперед, я різко хльоснув його краєм карт просто по очах. Він скрикнув і схопився руками за обличчя. Тієї ж миті я щосили вдарив носом чобота під стільницю!» [2, с. 20]

втеча: «Я кинувся до виходу. Двері підвалу виявилися незамкненими. Вискочив у якийсь темний коридор... Вихід був праворуч, а ліворуч виднілося вікно на вулицю. Я рвонув до нього» [2, с. 53].

Наступним притаманним для трилера елементом є контур когнітивної моделі детективного дискурсу, що включає в себе розслідування центральної події – розкриття злочину та створення лаконічно вибудованої картини [3]. У романі І. Павлюка сотник Назар Засуха наймає детектива Тараса Білого, з метою виявлення справжнього вбивці панночки. Яскравим прикладом когнітивного контуру детективу також є діяльність загадкових та таємничих персонажів, наприклад, Томаша Болгара. На перший погляд, цей герой виконує роль свідка подій та допомагає Тарасу відтворити хід вбивства: «Ну, ось тепер, коли в мене є трохи цього чудового пійла, я хочу лише... – сказав він [Томаш], помилювавшись переливами світла в своїй склянці, – допомогти тобі» [2, с. 35]. Серед інших – звертаємо увагу на наймичку Настю, котра, здається, знає все, але боїться розповісти побачене: « - Настю! – я рішуче спинив її, взявши за лікоть. – У якій кімнаті жила панна Соломія? Де вона? -...- – Тарасе... Тут немає панночиної кімнати...Більше я не можу нічого сказати» [2, с. 169 - 170]; чи повитуха Марфа, яка не може виголосити ім'я вбивці: « - Ви мене чуєте? Марфо? Вона знову захрипіла і спробувала відштовхнути мене – нічого вже не тямала» [2, с. 198]; «І тоді вона [Марфа] зайшлася тим таким безумним вереском, який сьогодні вранці сполошив вороння на старій вербі. Я аж відсахнувся з несподіванки» [2, с. 199].

Розглядаючи трилер, як жанр авантюрної літератури, виявляємо стрімкий перебіг подій твору. Можна сказати, що сюжет роману сповнений незвичайних пригод, у яких головний персонаж вдало використовує свої психологічні, фізичні та розумові здібності. Відповідно, виділяємо такі елементи, що характерні для жанру:

використання елементів жахів (сюжетно-подієві епізоди, метою яких є викликання почуттів страху та тривоги у читача);

використання елементів літературного бойовика (жанр літератури, у якому на перший план автори висувають бійки та гостросюжетні події, які захоплюють увагу читачів);

використання елементів містики (демонстрація надприродних явищ, які неможливо пояснити; поєднання надприродних та природних подій; зображення вірувань, духовних практик, потойбічних сил тощо):

події, що стосуються хронотопу;

події, що стосуються інтертексту.

До першої виділеної групи відносимо такі події, як спалення працівників поліції («Ще й додати до цього: спалих кількох поліціантів. Я згадав, як звивався на долівці мій знайомий пристав з охопленою полум'ям шевелюрою» [2, с.33]), напад конем на отця Варфоломія («І раптом кінь стрімко, наче змія, вкусив попа своїми рівними зубами просто за обличчя. -...- Його лице справляло моторошне враження: величезний шмат шкіри метлявся під підборіддям, крізь розірвану щоку білили зуби -...- і цієї ж миті жеребець опустив обидва передні копита точно на голові отцеві Варфоломію...» [2, с. 117]), замах на повитуху Марфу родини сотника («І раптом вона звереснула. Це був несамовитий, сповнений жаху короткий вереск, од якого зі старої верби здійнялась у небо зграя вороння...» [2, с. 182] тощо. Особливість цих подій у тому, що вони запам'ятовуються читачеві своєю жорстокістю, безглуздістю та терором.

До другої означеної групи можна включити численні сутички між персонажами, які фігурують у тексті чи не з самого початку: це уже згадувана бійка між гравцями в карти, а також бійки в лігві Лисиці, погоні, вбивства: «Я поспіль завдав трьох ударів тому, хто намагався зайти справа, змусивши його прикрити обличчя й відступити назад. Той, що був ліворуч, одразу кинувся на мене, але я вже чекав: кінчик батога влучив йому просто у вухо й начисто його відтяв» [2, с. 321]; «Майдан був усіяний мертвими та пораненими. Здебільшого тими, хто постраждав під час перестрілки. З усіх бандитів вижило тільки четверо» [2, с. 322]. Показово, що сцени сутичок у творі виконують не лише динамічну, а й важливу смислову функцію. Через детальний опис бійок, переслідувань і вбивств автор посилює атмосферу напруження та небезпеки, що супроводжує розвиток сюжету. Такі епізоди сприяють формуванню пригодницько-детективного начала твору, водночас розкриваючи характери персонажів у критичних обставинах. Саме в моменти фізичного протистояння найяскравіше проявляються риси героїв – рішучість, жорстокість, інстинкт самозбереження або, навпаки, слабкість. Крім того, подібні сцени підсилюють емоційний вплив на читача, створюючи ефект присутності та загострюючи сприйняття подій.

Наступним ключовим елементом нашого аналізу є розгляд роману «Білий попіл» у контексті використання наративної стратегії, що надає йому жанрові ознаки ретродетективу. Часові рамки твору не є чітко визначеними, проте з контексту розуміємо, що сюжет розгортався в минулому, конкретно – у середині XIX століття. У творі знаходимо чи не єдину пряму підказку щодо часового відрізка – 1852 рік: «Тимчасом я взяв її й поглянув на етикетку.

"Каберне Совіньйон. Винарня Засухи. Херсонська губернія, 1852 рік"» [2, с.163]. Це дає читачеві певний ключ, що кріпацтво ще існує (за винятком жителів хутора Білий Попіл, яких звільнили у 1805 році), і події розгортаються між 1852 і 1861 роками. Загалом, у тексті дещо пізніше з'являється пряма згадка про це: «Хоча цей нещасний хутір якимось дивом було звільнено від кріпацтва, його жителі фактично так і залишилися кріпаками. Вони навіть не встигли по-справжньому відчувати, що таке свобода...» [2, с.306]. Як відомо, вбивство, яке розслідує Тарас Білий, сталося за двадцять років до самого розслідування, що вказує на дату першої публікації твору Вія Миколи Гоголя (1835 рік).

Аналізуючи ті оповідні прийоми, які формують наративну стратегію нуару, передусім варто звернутися до тлумачення самого поняття. Термін нуар (від франц. noir – «чорний») передбачає особливий тип художньої моделі, у якій центральне місце посідає специфічний образ головного героя. У таких творах у фокусі оповіді нерідко перебуває не стільки детектив, скільки його антагоніст – злочинець, убивця або інколи навіть жертва [5, с. 24]. У процесі розвитку сюжету приватний детектив Тарас Білий поступово здобуває довіру та авторитет у читача. Традиційно персонажі-розслідувачі в детективному жанрі наділені гострим розумом, силою, спритністю, сміливістю, а подекуди й відчайдушністю та певною зухвалістю. Саме таким постає і Тарас Білий, який часто виявляє самоіронію, сарказм, а також демонструє логічне й критичне мислення: «Давайте ще раз... Ви справді той, за кого себе видаєте? Славетний сищик Тарас Білий на прізвисько Білий Циган?..» [2, с. 59].

Однак у ході сюжетного розвитку, особливо у фінальній частині твору, перед читачем відкривається й темний бік особистості головного героя. Поступово розкриваються таємничі сторінки минулого Тараса, і стає очевидним, що він не є тим, за кого себе видавав: «Ні, братику! Томаш – це твоє ім'я! Вигадане, як і Тарас Білий. Коли цигани знайшли тебе біля річки, на твоїй одежі латинкою були вишиті ініціали: ТВ...» [2, с. 274]. Таким чином, автор використовує типову для нуару модель морально неоднозначного героя, чия справжня сутність розкривається лише наприкінці.

Крім того, для класичного нуару характерним є криміналізований простір дії, зокрема бари, мотелі, підпільні гральні заклади та інші маргінальні локації. У романі Білий попіл зав'язка також розгортається у схожому середовищі – в будівлі, розташованій у брудному кримінальному районі Києва, де ведеться азартна гра на великі гроші, а програш може коштувати життя. Для жанру нуару також властивий специфічний хронотоп та ускладнена хронологія подій, що створює атмосферу дезорієнтації. Саме тому Тарас Білий, який постійно повертається у спогадах до подій двадцятирічної давнини, сприймається читачем як персонаж, що перебуває в стані внутрішньої розгубленості. Не менш дивне враження справляють і мешканці, які влаштовують сорокаденні поминки через двадцять років після смерті Соломії: «Сорок днів. І сороковий – саме сьогодні, тому багатьох, про кого йтиметься далі, ви зможете побачити вже ввечері, на поминках...» [2, с. 87].

Отже, роман І. Павлюка «Білий попіл» – це яскрава сукупність трилера та ретродетектива у стилі нуар. Письменник вдало структурував сюжетні та композиційні складові твору, включаючи хронотоп та наративну стратегію. Таким способом автор зумів досягти ефекту напруженого очікування у читача до кінця розповіді, що дозволило тримати аудиторію в напруженому стані очікування аж самої розв’язки.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Білий Попіл» – якісна жанрова література, на яку чекали давно. [Презентація роману «Білий Попіл»]. «Видавництво Старого Лева». URL: <https://starylev.com.ua/news/bilyy-popil-yakisna-hanrova-literatura-yaku-chekaly-davno> (дата звернення: 21. 03. 2026).
2. Павлюк І. Білий попіл. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 352 с.
3. Суспільне Дніпро. Що почитати. Ілларіон Павлюк Білий попіл. Ранок з UA: Дніпро 29.11.2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9O8lnr0NuLs> (дата звернення: 21. 03. 2026).
4. Трепитель А. Майстер-клас «Фантастика і містика: як поєднати їх з детективом». URL: <http://www.chytomo.com/news/fantastika-ta-mistika-yak-poyednati-ix-z-detek> (дата звернення: 21. 03. 2026).
5. Філоненко С. 100 відтінків чорного: нуар як жанр і стиль у сучасній масовій літературі. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: філологія: зб. наук. ст. Бердянськ: БДПУ, 2014. Вип. II. С. 24-31.